

lángtestű marványok, és amire / lelkem akkor látott, az nőtt fel rejtőzön egyénivé, / az regulálta bennem a világot, amellyel így-úgy / eligazodhattam a kintiben, tárgyakban és / szavakban.”

Majd végül ugyanabban a versben a megtett út utolsó állomásaként végképp lehall az álarc: „száz alakban száz szerepben / csak mi ketten csak mi ketten” (Cento).

Álarcot vesz fel és vet le a lírai én a *Rondó*ban is, miközben műfajok és formák még gazdagabb tárházát kínálja – egészen a szabad versig, minthogy „a próza ez a költészetnek vége / hol egy betevő mítosz már sehol” (A próza ez).

Imre Flóra a rondóforma megelégsével lírájának világát tágitotta ki. Megtalálta azt az egéruat, amely esetleges hibáit erényé minősíti. A vállalt forma a variálhatóság lehetőségét szerkezeti elvvé emelte, s ezzel egyúttal indokoltta is tette. Versírói vénáját, lírájának gazdagságát, variációs és játékkészségét megismervén pedig mind kevésbé hisszük, hogy „a költészetnek vége”.

HARKAI VASS Éva

A SZEMLÉLETI MEGÉLÉS NYELVÉN

Nádas Péter: *Talált cetli és más elegyes írások*. Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs, 1992

Lennie kell egy konjunktív szerkezetű magnak, hogy sugárgyűrűjében tarthassa ezt a tematikai sokrétűséget, műfaji heterogenitást. „Elegyes írások” kerültek egymás mellé, át gondolt elrendezésben, de a globális formaalkotás igénye nélkül, s hogy most úgy tűnik, vannak olyan szövegek a könyvben, amelyeket feltétlenül magában kellett foglalnia, mert hiányuk tulajdon alapjaiban rendítené meg, s hogy – mindössze néhány kivétellel – pontosan a fennmaradókkal kellett kiegészülnie a képnek, az azt jelenti, sikerült egy virtuális szellemi egység részévé válniuk, amelyben a tudat mintha saját történetét pásztázná.

Lennie kell hát egy olyan gondolati hálóknak, amelyben például az eredeti, a létrehívó jelentéskörnyezetükből durván kiragadott, dekontextualizált alkalmi írások, a gyászbeszéd, kiállításmegnyitók is úgy helyezkednek el, hogy az alkotói magatartást, szellemi affinitást segítenek megközelíteni, közvetetten pedig az összefüggésrendszert, amelynek részei, s amelynek e magatartás és affinitás is töredéke. Hogy ez mennyire átfogó, mennyire kiterjedt erőtér, csak akkor világosodik meg, ha legalább néhány ponton érzékeljük, hogyan kapcsolódnak az életműhöz a vele párhuzamosan érlelődő írástevékenység termékei, hogyan tükröződnek benne. E kötet írói-emberi lét dokumentumként az elmúlt „évek bizonyosságaként”, mintegy szemlélettörténeti háttérként hozzárendelődik a korábbiak sorához. A szabad kalandozások átfedéseket, metszéspontokat, jelentésbeli egybeeséseket teremtenek. Legtágasabb érintkezési felületek a Nádas létszemléletében központi helyen álló problémakomplexumok kapcsán alakulnak ki, de villanásnyi összefonódások másutt is vannak. A jelentés hol kifejezett, hol rejtőzködő szövegek közöttisége a nyilvános gondolkodás alakváltozataiban, az esszéikben, a publicisztikai írásokban, a narratív színezetű „köztes” műfajokban, az irodalmon túli elköteleződés, szerepvállalás dokumentumaiban formát nyert felismeréseket egyaránt beemeli, beiktatja egy teljességre törő világba, az áthatások rendszerébe, amelyben a történelem és a képzelet, a mítosz, a sejtetem, az érzékiség és értelem arányos egyiséget adhat.

Nádas sokhangneműségében erőteljes és intenzív textusa talán egy végletesen kitágított, átértelmezett élményfogalom perspektívájából közelíthető meg a legátfogóbban. Nem a közkeletű élményfelfogás irányadóan nagy, kivételes történései foglalkoztatják, hanem – s ez a gondolkodási szokást megbontó látásmód adja szövegeinek egyik megkülönböztető jegyét – életfilozófiai értelemben avat élménnyé, transzponál élményerejűvé (olykor feszít szinte a hallucinatív tartományokig) jelenségeket, észleleteket, tapasztalásokat és tapasztalaton túliakat, amelyek sehol másutt és soha máskor nem emelkednek ki ilyen minőségben az életfolyamatból. Olyan mozzanatok, pontosabban olyan aspektusok kötik a világhoz, amelyek csak egy sajátos szerkezetű, tágas gondolkodás számára nyilvánulnak meg. Ezek *szemléleti megélésének* interpretációjára, a megtapasztalt immateriális valóságának nyelvi létezésére törekszik. Már az is érdekes, hogy mi az, amiben írásban kiteljesíthető szellemi jelentést talál. „Élményszerű, tehát halandó” – mondja Nádas. Eszerint a nyelvi létezés életben tartja az élettudat összefüggérendszerében önálló entitásként érvényesülő élményt, amelyben (értelmezésében és feldolgozásában) újra és újra reprezentálódik a szubjektív világegész.

Az élménnyel – mert mint személyes valóság csak részben közvetíthető, mert jelentésként lehetetlen kimerítően felmutatni, mert érzelmi/értelmi hozadéka, tanulsága (önhittség nélkül) bizonyosságként nem tételezhető – Nádas beépíti a bizonytalanságelemet, mint egyedül lehetséges szemléleti evidenciát. Mondatait a kétely etikája, a mélységes önszkepszis határozza meg, a mérlegelés, a feltételelesség, a talán árnyékvetése. Írásai végcélként hordozzák a kétely lételemként való megőrzését, az intellektuális, az esztétikus és az etikus vonatkozásában egyaránt. Olyan hangsúlyosan, hogy akkor is feltűnik, ha nem ismeretlen előtűnik, hogy az igazi esszéisztikus gondolkodás sohasem kételymentes. Soha egyetlen sarkítottan ítélező, indulatos állásfoglalás, soha egyetlen lelketlen mondat, akkor sem, amikor az élet gyakorlati valóságát felülvizsgálni, bírálni, befolyásolni kívánó szellemiség kerül előtérbe. Belefoglaló és kirekesztő gesztusok, a gondolat sorok implikációi teremtenek határozottan orientáló atmoszférát, jelentenek igenlést és megbecsülést, tagadást és elkülönülést a fennállótól, vagy éppen kötődést ahhoz, ami nincs. „Az élet – mondja Nádas egy interjúban – kétely, töprengés, kétség, kétségbeesés.” Írásba foglalása nem más, mint küzdelmes alászállás a töprengések mind mélyebb és mélyebb rétegeibe, a végsőig kiművelt érzékek birodalmába, egy különös érzelmi kultúra viszonyai közé: egymásnak szegülő kérdések sorozata. Közülük egy: lehetséges-e és mennyire felmutatni a szándék, a kívánság, a sejtelen, a vágy, a döbbenet, a megrendülés, a megbotránkozás egyéni horizontján az ökumenizmus, az emberi viszonylatokról való tudás irányába.

Az említett összszövegdések viszonyt teremtenek Nádas prózavilágához, és létrehívják az *Emlékiratok* könyvében vagy az *Évkönyv*ben prózapoétikailag aktualizált kérdéseket, az énséget, a személyesség kiiktathatóságát, a szubjektum diskurzusát, a reálszférát és a fikcionalitási szinteket illetően. Ahogy a meditációs körök mind szélesebb sugarú vonalait húzza, Nádas egyetlen központi témát vesz körül, önmagunk birtokbavételét, saját individualitásunk belátását a világtudás megszerzésének érdekében. („A képzelet és a tapasztalat között megtett úton van egy olyan pont, ahol a világismeret egybeesik az önismerettel.”) S minden bizonnyal ama diltheyi gondolattal harmonizálva: az individuum kimondhatatlan. S ugyanakkor a paradoxon tudatában, mégis mindig mindent az „önmagam felől tekintve” attitűdje határoz meg, szinte egyetlen reflexivitási módként. Vagyis végül minden emberi létdimenziót érintő kérdés önismereti problémává, alanyi mondanivalóvá lesz.

Mindenképpen figyelmet érdemel a kölcsönösségben formálódó individualitás gondo-

lata, mely szerint beható én- és világismeret csupán interszjektív módon lehetséges. József Attila soraival: „hiába fűröszöd önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat”. Ebből nőtt ki pl. a *Párbeszéd* című könyv alap gondolata, ez nyújt léttalajt Nádas megejtő toleranciájának, a Másik iránt való mérhetetlen nyitottságának: „a magam tudása nem abban rejlik, hogy érteném a dolgok, a jelenségek, az események jelentőségét akár csak a saját életemben is, hanem éppen mások sorsából és végzetéből kell megértenem, amit önmagamról illetően nem tudok”. Másutt: „annyi lennék és addig, amennyit és ameddig valakit megszólítok? Magamban érvényesítek másokat”. Vagy: „ki vagyok én, ha a másik szemében ismerem föl önmagam. . . Vagyok-e, ha a másik szemében nem ismerem föl önmagam”.

A kötet írásai, egy nagyszabású reflexív-önreflexív művelet részeként, hisszük, megvalósítják az önkoncepció lényeges momentumait: megfelelni a civil tartás, a morális igényesség követelményének, nem tapadni ideológémákhoz. Belesimulnak a szövegszerű önállítási folyamatába (azzal, hogy ezúttal nem a fantázia gondolatai vannak fölényben).

Nádas beszél a miliőre és identitásra bontott belső történelemről, a magatartás, a szellemi és lélektani kitevők eredőjéről – ezúttal nem a fikció teremtette összefüggésekbe helyezve. Beszél a személyesség dolgairól, közben az identitás bonyolultságáról, a gyermekkor kitörölhetetlen örökségéről, az apa alakjában összesűrűsödő, súlyos életemlékről, de nem a személyiség, hanem elsődlegesen egy problémaérzékeny gondolkodás, „a szellemi magánszféra” néhány vetületének felmutatása érdekében. A kisműfajok, a kifejezésformák, a sokszor narratív felépítettség, a képzelet, az emlékezés, a reflexió együttes életében bízza adja hozzájárulását az önismeret/világismeret nyelvének megteremtéséhez. Gondolatai a szövegek jellegénél fogva többnyire közvetlen formában hagyják el a tudati élet tartományait, s bár nem kívánja őket az esztétikum szférájába transzponálni, nem formai elhivatottság nélkül valók. Azért olvashatók szinte könnyedén és jó érzéssel, mert még a kérdésfelvetésében filozófiailag orientált szöveghelyeket sem kívánja „mélyértelművé” vagy netalán föltétlen érvényűvé mitizálni, kulturális referenciái sohasem hivalkodóak; ez a könyv a tudás, a felelősségteljes gondolkodás sajátosan szerény létmódja.

FARAGÓ Kornélia

K. ÉS A TÖBBIEK

Talamon Alfonz: *Gályák Imbrium tengerén*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1992

B. B., Talamon Alfonz *Gályák Imbrium tengerén* című regényének hőse egy reggel lidérces álomból ébred, ám kínos álmának borzalmait eltörpülnek azon megpróbáltatások és meghurcoltatások mellett, amelyekkel a valóságban kell szembenéznie. B. B. esete K. úréhoz hasonlatos, minthogy maga is egy késő mása Kafka regényhőisének, s egy, a *Perben* történetek óta nem sokat változott, rideg, könyörtelen világban él. Bűne, amiért katonai büntetőtáborba hurcolják, épp annyira titokzatos és megfejthetetlen, mint a másik regényalak halálos vétké. A sorsát alakító magasabb erőkkal szemben, akár K., maga is tehetetlen. Egy páncélozott katonai járműben tűnik el végleg a szemünk elől.

Azt a hatalmat, mely a kismerek sorsáról dönt – s teszi ezt gátlástalanul –, egyenruhások alkotják, akik merev rendtartással, körülményesen, feljebbvalóikról rébuszokban,